

УДК 504.03

Черевко М.В., к.б.н., професор кафедри екології та біології ©**Калин Б.М.**, к.с.-г.н., асистент кафедри екології та біології**Буцяк Г.А.**, к.с.-г.н., асистент кафедри екології та біології**Сухорська О.П.**, к.с.-г.н., доцент кафедри екології та біології*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького*

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Викладено основні причини скорочення біорізноманіття, суть національних аспектів і програм, міжнародного співробітництва у сфері збереження та охорони видового багатства живої природи.

Ключові слова: біорізноманіття, екологічна мережа, концепція, міжнародне співробітництво.

Біорізноманіття є неодмінною умовою функціонування і стабільності біосфери, сталого використання природних біологічних ресурсів. З позиції сталого екологічно збалансованого розвитку суспільства стратегія людської діяльності має орієнтуватися на максимізацію збереження природних ресурсів та мінімізацію втручань у біосферу. На Всесвітньому Саміті з невиснажливого розвитку, який відбувся в Йоганесбурзі 26 серпня – 4 вересня 2002 року, однією із п'яти пріоритетних проблем людства було визнано збереження та невиснажливе використання біорізноманіття і впровадження екосистемного підходу до охорони природи. Вона долучилась до інших чотирьох – вода, енергія, здоров'я та атмосфера [1,5,6].

Високе біорізноманіття забезпечує стабільність розвитку та продуктивності екосистем. Різні види, займаючи відповідні екологічні ніші, забезпечують оптимальне і повніше використання природних ресурсів. Принагідно нагадаємо, що термін „біологічне різноманіття” введений Томасом Лауджоем у 1980 р., „біорізноманіття” – Едвардом Вілсоном у 1986 р. у докладі на першому Американському форумі з біологічного різноманіття, організованому Національною Радою Досліджень, і відтоді стало широкоживим. Стандартного визначення термін „біорізноманіття” ще не має. У 1992 році на саміті ООН з питань навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро біорізноманіття було визначено як „мінливість живих організмів в будь-яких ареалах та серед екологічних комплексів, частинами яких вони є”. Втрата бодай одного виду є непоправною, тому необхідне збереження якнайповнішого різноманіття природи, оскільки воно ще не досліджене.

Якщо втрачені види неможливо відновити, то біологічні комплекси, еквівалентні зруйнованим чи зниклим, можна реставрувати, але це нелегко і

вдається не завжди. Суть у тому, що зазнав зміни їхній абіотичний комплекс біотоп, який вже не відповідає вимогам існуючих до того [2,3,4].

Бажання людини відтворити зруйновані біоценотичні комплекси сприяло виникненню спеціального екологічного напрямку – екореставрологія.

Масштабні зміни в структурі природних ландшафтів та їх окремих елементів істотно вплинули на видове багатство світової флори й фауни. Згідно з інформативними даними Міжнародного Союзу охорони природних ресурсів (МСОП) та Світового фонду охорони дикої природи (ВВФ), наприкінці 1983 р. на планеті зникло 326 видів рослин дикої флори, 2357 видів відносяться до категорії екологічно вразливих, 4606 – до ризиковано рідкісних [13,14].

Негативний антропогенний вплив став причиною скорочення й раритетності окремих видів фауни. У Червону книгу світу включено 1036 видів хребетних тварин (193 види риб, 138 видів амфібій і плазунів 40 видів птахів і 305 видів ссавців).

Щодо біорізноманіття природи України, то воно включає понад 5 тис. видів квіткових і вищих спорових рослин, що становить третю частину флори всієї Європи. На території України відомо близько 400 ендемів і субендемів, які за її межами не трапляються або зустрічаються зрідка.

Флористично найбагатші регіони – це Крим (2400 видів, з них 240 ендемів), Карпати (2012 видів та 92 ендеми), Полісся (1403 види). В Червону книгу України занесені понад 450 видів квіткових і вищих спорових рослин, 27 видів лишайників, 17 – водоростей, 30 видів грибів [11].

Фауна України відзначається значним видовим багатством: 44800 видів (включаючи прибережні акваторії Чорного і Азовського морів). З них 98,5% припадає на безхребетних тварин, серед яких близько 20 тис. видів комах, хребетних близько 800 видів, у тому числі 108 видів ссавців, 367 – птахів, 21 – рептилій, 17 – земноводних, понад 250 – риб, інших – 12 видів. Фауністично найбагатші Крим, Карпати і Полісся [12].

До основних причин скорочення біорізноманіття видової кількості та чисельності видів рослин, їхніх ареалів і природних екологічних комплексів різного рівня (популяцій, екосистем, природних ландшафтів) можна віднести:

- екстенсивну й інтенсивну трансформацію природних екосистем і навіть ландшафтів (перетворення їх на агро- та техногенні ландшафти);
- істотні зміни умов біотопу (в процесі господарської діяльності та шляхом токсичного забруднення їх компонентів);
- надмірне навантаження на природні екосистеми і втрату ними здатності до відновлення;
- широке застосування пестицидів для хімічного захисту рослин;
- недосконале екологічне законодавство і контроль у сфері дотримання його норм та відповідальності за порушення і збитки, завдані природі;
- розвиток зеленого туризму і стихійного рекреаційного відпочинку;
- відсутність державного моніторингу та загальноприйнятої програми дослідження у сфері збереження біорізноманіття.

Такі причини мають глобальний характер, а тому проблеми охорони біорізноманіття треба вважати міжнародними.

В Україні й досі немає державної системи моніторингу біорізноманіття, оскільки для цього потрібна потужна система, яка б дозволила вивчати стан усіх видів рослин і тварин за єдиною загальноприйнятою програмою.

Протягом 1980-2004 років провідними вченими (Шеляг-Сосонко Ю., Голубець М., Стойко С., Мовчан Я., Андрієнко-Малюк Т. та ін.) розроблено наукові основи і практичні засади збереження біорізноманіття як невідмінної умови сталого розвитку України. В них подані принципи формування та оптимізації системи природно-заповідного фонду України, проаналізовано їх географічну мережу в міжнародному, державному й регіональному аспектах. Обґрунтовано необхідність участі України у міжнародних договорах у сфері збереження біорізноманіття, механізмів їх реалізації.

Керуючись задекларованими на конференції ООН документами з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро 1992 р.), Україна заявила про свій намір переходу до сталого розвитку, забезпечення збалансованого вирішення соціально-економічних і екологічних проблем щодо збереження сприятливого стану довкілля і природно-ресурсного потенціалу.

Цілеспрямованої реалізації потребує Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2001-2015 роки. Загалом за 1994-2000 роки площа природно-заповідного фонду України зросла з 1,413 млн. га до 2,504 млн. га і становить на цей час 4,16 % від території держави.

Розширено територію Шацького національного природного парку – майбутнього українсько-польського біосферного резервату «Західне Полісся». В плані розширення території природного заповідника «Медобори» у Тернопільській області, створення національного парку «Ужанський» (Закарпатська область), який разом з регіональним ландшафтним парком «Надсянський» (Львівська область) становитиме частину першого в світі тристороннього українсько-польсько-словацького біосферного резервату «Східні Карпати». Планується також створити ще три національних парки – у Чернігівській, Одеській та Вінницькій областях.

Передбачено і здійснюється створення природного заповідника «Черемський» для збереження уцілілих після осушувальної меліорації водно-болотних угідь на Волині. В рамках загальнодержавної програми збереження біорізноманіття розроблена регіональна програма заповідної мережі нашої області [9,10].

Для збереження унікальних та типових репрезентативних екосистем, різноманіття генофонду ресурсів біосфери на території Львівщини створено 24 природно-заповідних об'єкти державного значення та 300 об'єктів місцевого значення. Природно-заповідний фонд області всіх категорій заповідності складає 5,2% від площі території області [7].

Розвиток природно-заповідної мережі, охорона та використання природних ресурсів є одним із пріоритетів регіональної екологічної політики.

Вирішення багатьох із проблем охорони біорізноманіття не під силу окремим регіонам і потребує загальнодержавних зусиль і транскордонного співробітництва, мобілізації наукового і фінансового потенціалу.

Міжнародний узгоджений план вивчення і збереження біологічного різноманіття планети був вироблений на міжнародній зустрічі представників 200 країн в Японії у 2010 році. В його основу покладений стратегічний план ООН щодо запобігання вимирання видів біоти на планеті, що вже перевищило темпи вимирання динозаврів у свій час. Він передбачає знизити темпи вимирання видів у 2 рази й збільшення площі заповідних територій до 17% – на суші і до 10% – в океані. Протокол, підписаний з цієї нагоди в Нагої, містить також положення про надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються, з метою збереження екосистем.

На міжнародному рівні була прийнята Конвенція про біорізноманіття, Рамсарська конвенція, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, Конвенція зі збереження мігруючих видів диких тварин, Всесвітня хартія природи та інші [2,3,4,5].

Біорізноманіття відновлюється нелегко і через тривалий час. Основною вимогою щодо його збереження є збереження *in-situ* екосистем і природних їх біотопів, підтримка і відновлення життєздатних популяцій видів у природних умовах. Оцінити втрати біорізноманіття не можна за допомогою ринкових механізмів, оскільки воно не є ринковим товаром. Світові методи охорони біорізноманіття спрямовані на підтримку екологічної безпеки, адже неконтрольоване застосування біотехнологій теж може завдати шкоди біорізноманіттю.

Збереження біорізноманіття біологічного й ландшафтного в межах національних державних територій вимагає тісного міжнародного співробітництва шляхом участі у договорах та міждержавних програмах. Враховуючи стратегію міжнародного співробітництва у сфері виконання програмних заходів збереження біорізноманіття, важливо вивчати й переймати досвід інших держав [5,6].

Збереження й використання біорізноманіття має вирішальне значення для задоволення потреб у продуктах харчування і охороні здоров'я, а також інших потреб населення Землі. У зв'язку з прогресуючим розширенням площ під трансгенними генно-інженерними сортами актуальності набирають питання державного контролю й моніторингу. Потрібна чітка правова основа з метою попередження потенційної загрози скороченню біорізноманіття культурних рослин.

Європа хоче бачити Україну в ЄЕС економічно стабільною та екологічно чистою, яка б не була джерелом екологічних загроз довкіллю й успішно виконувала взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Необхідно наголосити, що окремі положення конвенцій минулого століття вимагають певного корегування й доповнення.

Не можна в угоду вирішення важливої економічної проблеми (мінерально-сировинної) нехтувати тією, від якої залежить сталий розвиток і

збереження біосфери. Не зможе прогресувати суспільство у царині неживої природи без різноманіття й багатства біоресурсів. Людині однаковою мірою необхідні для життя і діяльності чисте повітря, якісна вода, родючий ґрунт, поля, луки й ліси, наповнені живими істотами, безпечні продукти харчування – все те, що складає якісне й безпечне середовище.

Література

1. Власенко М.Г. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття // Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики: матеріали Всеукраїнської наукової екологічної конференції (Київ, 26 жовтня 2010р.). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – С. 245-249.
2. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів // Рамсар, 2.02.1971 р. із поправками згідно з Паризьким протоколом від 3.12.1982 р. і Ріджинськими поправками від 28.05.1987 р. // www.ramsar.org
3. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 23.06.1979 // Конвенція, Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй (ООН)
4. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Вашингтон, 3 березня 1973 р., виправлена в Бонні 22 червня 1979 р. // „Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник”, Санкт-Петербург, 1994.
5. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 29 листопада 1994р.
6. Любарський І.С. Збереження біорізноманіття – одна з основних „цілей тисячоліття” для України // Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики: матеріали Всеукраїнської наукової екологічної конференції (Київ, 26 жовтня 2010р.). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – С. 153-157.
7. Пріоритети екологічної політики Львівщини. – Львів: Сполом, 2004. – 20 с.
8. Про охорону навколишнього природного середовища [Текст]: Закон України від 25 червня 1991р. - №1268-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №41. – С. 546.
9. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / за заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К.: Фітосоціоцентр, 2006. – 316 с.
10. Формування регіональних схем екомереж: метод. рекомендації / за заг. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 71 с.
11. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
12. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 623 с.
13. Емельянов И.Г. Разнообразие и его роль в функциональной устойчивости и эволюции экосистем. – К.: ИПЦ „Международный Соломонов ун-т”, 1999. – 165 с.

14. Всемирная Хартия природы (01.01.82 г.) // Международное публичное право. Сборник документов. Т. 2.- М.: БЕК, 1996 г. – С. 132-135.

Summary

M. Cherevko, B. Kalyn, A. Butsiak, O. Sukhorska

*Lviv national university of veterinary medicine and biotechnologies named after
S.Z. Gzhytskyj*

**NATIONAL AND INTERNATIONAL ASPECTS OF SUSTAINABLE USE OF
BIOLOGICAL DIVERSIFICATION**

The main causes of biodiversity loss, the essence of national issues and programs, international cooperation in the conservation and protection of wildlife species richness.

Keywords: *biological diversification, concept, ecological network, international cooperation.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2011